

Edo
Torkar

Jezernikovi

(odlomek iz daljšega teksta)

»Uuuuuuuu!« zapiska vlak, ko zapelje v Bistrico skozi bohinjski predor.

»Uuuu! — Uuuu! — Uuuu!« zapiska, ko v oblake pare zaviti prihrumi v Podbrdu iz predora.

S tem vlakom sem se vozil v Hudajužno še dolgo potem, ko smo se preselili na Jesenice. Obiskoval sem Jezernikovo domačijo,

kjer sta tedaj še živeli moji teti po očetovi strani, Klara in Angela, pa stric Lojze in Klarina nezakonska hči Fanika.

Že v Podbrdu me je prevzel vznesen občutek domačnosti: zeleni oleandri pred železniško postajo, skladovnice na novo osmoljenih hrastovih pragov, stare hiše s škodlastimi strehami in okrušenimi pročelji, na katerih je še zmeraj pisalo ŽIVEL TITO in TUKAJ JE JUGOSLAVIJA, skrbno pokošene senožeti nad vasjo, pa zasneženi vrh Črne prsti, mogočnega gorskega božanstva, ki je skupaj z drugimi božanstvi, Rodico, Kojco in Poreznom, dolga stoletja varovalo mirno spanje te doline in samobitnost tukajšnjih ljudi: staromodno oblečenih žensk z jerbasi v žuljavih rokah in tršatih, rdečeličnih moških, oblečenih v rjave nedeljske obleke in s trdimi klobuki na kratko ostrizanih glavah, pa z izpranimi nahrbtniki na plečih, od katerih se še v nedeljah niso ločili, saj jim je prišlo že v kri in meso, da morajo vse, kar jim je v teh grivah potrebno za življenje, na hrbtih znositi iz doline; vrečo moke ali otrobov, koš gnoja ali breme sena.

Lokomotiva se le malce zasope in vlak z lahkoto, kar sam od sebe zdrzne po blagem naklonu doline vzdolž Bače, zdaj prozorno modre, zdaj zelene od dreves, ki se sklanjajo nadnjo, zdaj rjave od alg, s katerimi je poraslo kamenje na njenem dnu. Odpreš okno in se nagneš ven, da ti veter umije obraz in počese lase, in zdi se ti, da perilo, ki tako veselo plapola na vrtu za Prodarjevo hišo, pozdravlja tebe, tudi pes Blisk maha z repom in laja tebi v pozdrav, in vetrnica na hišnem slemenu se je obrnila proti vetru in se začela na vso moč hitro vrteti; vidiš, tudi ona te pozdravlja, in stari cestar Lovro za hip neha sipati gramoz v karjolo in ti dvigne lopato v pozdrav, še drevesa se ti galantno priklanajo in oblaki se od veselja napihujejo na nebu — le kokoši pred

Honžovo štalno zavzeto brskajo po gnoju za glistami, gluhe in slepe za vse okrog sebe v svoji požrešnosti.

In kdo tako divje podi moped tam čez na cesti, da se vse praši za njim? Saj to je Vojko, tvoj nekdanji sošolec, ki ga je mama poslala v podbrško mesnico po pol kile svinjskih kremenateljcev in zdaj komaj čaka, da jih bo imel na krožniku pred seboj na mizi. Vlak drvi naprej, toka toka tok tok, toka toka tok tok, udarjajo kolesa v tračnice, že je tu Prangarjeva hiša s svojimi številnimi majhnimi okni, (in v vsakem so rože!), in tu je tisti ovinek, kjer je pred leti zemeljski plaz zasul cesto in zajezil Bačo; kot dolg rumen jezik se je izplazil iz strmega pobočja, zdaj pa ga spet počasi zaraščata trava in grmovje.

Še en ovinek in še en, še en predor in še en — in v Hudajužni smo. Pozdraviš prometnika Nandeta, (prejšnji, Zgaga, se je nedolgo od tega upokojil), napraviš požirek vode pri fontani, se prepričaš, če na vrtu za postajo še zmeraj cvetijo planice, (te mile cvetlice tvoje mladosti), vržeš kamenček v bazenček in ponagajaš ribicam, s slastjo vdihneš vonj po lipi, stečeš po potki k Bači in na leseni brvi uprizoriš svojo mladostno vragolijo: ko prideš na sredo brvi, jo temeljito zagugaš, tako da se jeklene vrvi, ki jo nosijo, do skrajnosti napnejo in deske boleče zacvilijo. Kar naenkrat si deset let mlajši, kot pravi pobalin se počutiš, in ne moreš si kaj, da ne bi zavriskal in stekel po cesti vetru v objem; nekaj luž pohodiš, nekaj kamnov brčneš s ceste, nekaj ptičev splahiš, nekaj vej osmukaš z grmovja ob cesti, in že se zabelijo pred tabo mogočni stebri Jezernikovega kozolca, pa hram in hiša, rože zažarijo z oken, seno ti zadehti iz skednja, pa gnoj iz štale, in že od daleč vidiš teto Angelo, kako vsa sključena in v ruto zavita vleče iz kozolca vozek z drvimi, (prav tako vozek si imel tudi ti nekoč, oba je naredil bratranec Tonče iz Železnikov, ko se je učil za kolarja, samo da si ti svojega že zdavnaj polomil, ko si se spuščal po cesti iz Znojil navzdol, pa še sestrice si naložil zadaj, da so vreščale od strahu, bolj kot so vreščale, bolj si užival, domišljjal si si, da si velik dirkač, br br br rrrrr si oponašal brnenje motorja, dokler nisi nekega lepega dne br br rrrrrr vozka s sestricami vred zapeljal čez škarpo v Bačo, da se je razbil na skalah in so sestrice skoraj utonile v mrzli vodi, ti pa si staknil buško na čelo, in potem še eno doma, ko te je mama s kuhovnico — viš, teta Angela pa prav s takim vozkom že petnajst let vozi polena iz kozolca in košto iz trgovine!)

»Ahoool!« zakličeš že od daleč. Teta Angela se počasi obrne in si zasloni oči z dlanjo, da bi bolje videla, ti pa veš, da zato ne vidi nič bolje, saj si je štirideset let uničevala oči s šivanjem pri medli svetlobi petrolejke. Nepremično stoji in te gleda izpod nadstreška dlani, ne da bi te spoznala, in šele ko se ji približaš na doseg roke, se ji obraz zguba v brezzob nasmeh: »Jej, jej, ti si, Edo, kod pa si hodil tako dolgo, za božjo voljo!« odkimava z glavo. »Jej, jej, jej! — Pomagaj mi no nesti ta drva v hišo, danes sem tako slaba, tukaj v prsih me tišči!«

Dnevi mojega otroštva v Baški grapi so se začeli z jutranjo potjo v šolo, jenjavali pa z večerno potjo k Jezerniku po mleko. Pri nas namreč nismo redili živine, pri Jezerniku pa so imeli v najboljših časih tudi pri tri krave molznice, pa tudi teleta in prašiče so redili za zakol.

Iz hrupnega in bleščečega vrtinca električne razsvetljave, radijske glasbe in otroškega vrišča v naši hiši sredi vasi sem se vsak večer selil v samotni mir treh ostarelih ljudi, ki ga je motilo le prasketanje polen na ognjišču in brenčanje muh okoli petrolejke, ki je medlo osvetljevala mizo, na kateri je sestrična Fanika pisala domačo nalogo.

Fanika se mi je zdela poleg mačk in kokoši pravzaprav še edino živo bitje v Jezernikovi hiši, in medtem ko sem čakal teto Angelo, da bo namolzla mleko, sem ves začaran listal po njenih šolskih knjigah in zvezkih in jo spoštljivo gledal, kako se s peresom v roki sklanja nad mizo, saj je bila najboljša učenka v petem razredu, medtem ko sem jaz tedaj komaj dobro začel hoditi v šolo.

Ostale obujam v življenje šele zdaj, ko jih ni več, ko so telesno mrtvi. Iz megle pozabe kličem njihove obraze, rastejo in spet izginjajo, zdaj jih vidim jasno pred seboj, zdaj spet potonejo v meglo.

Prvi je umrl Argentinec Lojze, najstarejši med očetovimi brati in sestrami. Še poleti tistega leta, ko ga je pobralo, je do pasu gol kosil travo v senožeti in nosil brémena sena v skedenj, jeseni pa je nenadoma izgubil tek, tožil je o bolečinah v želodcu, šel je v bolnico in se po enem tednu vrnil — v mrtvaškem avtu, nekaj dni pred devetinsedemdesetim rojstnim dnevom.

Tako umirajo ljudje v teh krajih: hitro in zanesljivo, nič kaj dosti ne poležavajo, ni jim treba po žlicah nositi jedi v usta in kahle v posteljo, nikomur niso v breme, do zadnjega delajo, znosijo otavo v skedenj, poberejo krompir z njiv in sadje z dreves, potem pa rečejo: dovolj je bilo — in grejo. Tako je šel Argentinec Lojze, tako je šel Bernardov Miha, tako je šel tudi Blečarjev Miha, vsak po osem križev in še devetega pol sta si naložila na ramena, pa še toliko časa si nista vzela pred smrtjo, da bi napravila oporoki.

»Zakaj se ni stric Lojze nikoli poročil?« sem nekoč vprašal sestrično Faniko.

»Ni maral za babe,« mi je rekla. »Babe so s hudičem v žlahti,« je pravil.

Ni maral žensk, pa tudi ženske niso marale njega. Tudi moja mama ga ni mogla. »To je majhen, grd zlodej!« je rekla, kadar je nanesa beseda nanj. »Še v oči ne pogleda človeka, če govori z njim. Pa saj sploh ne zna govoriti! Kot pes bevška!«

Seveda, tudi moja mama je bila ženska in tudi njo je sovražil, kot vse njenega spola. Saj niti s Klaro in Angelo ni spregovoril lepe besede — le Faniko je imel rad. Takoj po vrnitvi iz Argentine se je šel z njo slikat k fotografu v Tolmin, in ko je bila še majhna, jo je vsako nedeljo

naložil na moped in jo vozil naokoli, in tudi ko je poleti kosil, mu je edino ona smela prinesiti marendo v senožet.

Vsiljuje se mi misel, če ni bil njegov nenaden odhod v Argentino po prvi svetovni vojni povezan s kakšno žensko, s kakšnim ranjenim čustvom morda, ki ga je za vse življenje zaznamovalo. Sam ga nisem nikoli spraševal o tem, ker sem dobro vedel, da mi ne bi odgovoril, drugi pa tudi niso nič vedeli.

Pa Klara in Angela? Zakaj se onidve nista omožili? Za Angelo sem v vasi slišal, da jo je kot trinajstletno punčko posilil karabinjer, in da se ni od tega nikoli prav opomogla; Klara pa se jo drugi vojni, ko je bila že nekoliko v letih, spečala s progovnim delavcem iz južnih krajev. Ko mu je povedala, da je zanosila, ji je dečko obljubil, da se bo na pomlad vrnil in se oženil z njo. A vrnil se ni — ne tisto ne naslednjo pomlad. Poleti je Klara rodila hčer Faniko, ki je oče prav gotovo ne bi mogel zatajiti, če bi jo videl, saj je bila čisto po njem: temnooka in temnolasa in tudi nekoliko temnopolta.

Ko je bilo Faniki dve leti, je Klara dokončno obupala nad svojim nesojenim ženinom in od obupa zbolela in legla v posteljo. Zdravnik, ki jo je pregledal, ji je zatrdil, da je pač zdrava, ona pa se ni dala prepričati in je še cele mesece poležavala, tako da je za Faniko morala skrbeti Angela, ki je že tako imela dovolj dela s kmetijo.

Neke noči se ji je sanjalo, da je očeta njenega otroka v Črni gori povozil vlak. Ko se je zjutraj zbudila, je naročila Angeli, naj ji prinese iz omare žalno obleko, in črno ruto. Vstala je in se od nog do glave oblekla v črno. Oddrsala je v kuhinjo, sedla k štedilniku in vzela Faniko v naročje. Razčesala ji je lase in ji skuhalo mleka, tudi mački je nalila in postavila skodelico v vežo. Bila je ozdravljena: njenega ljubega je tam daleč v Črni gori povozil vlak, smrt mu je preprečila, da bi bil izpolnil obljubo in se vrnil k njej. Samo smrt je bila lahko tako močna, da je to storila!

Bila je ozdravljena, a ne povsem; dela na polju se poslej ni več pritaknila, tudi v hlev ni več stopila, vse, kar je še naredila pri hiši, je bilo to, da je zjutraj zakurila v štedilniku, skuhalo sebi in Faniki zajtrk, (Angela si ga je morala sama), in potem čez dan zalivala rože, pestovala mačke, pobijala ščurke, česala Faniko in skrbela za ogenj na štedilniku. Skrbno je potehtala vsako poleno v roki, in če se ji je katero zdelo pretežko, je pri priči zavpila nad Angelo: »A slišiš, daj tole drvo na ogenj! Za vse sem sama pri hiši!« In če se Angela ni brž podvzela, je Klara planila v neutolažljiv jok: »Joj meni, revi ubogi, nihče mi nič ne pomaga, tako sem bolna, pa še za ogenj moram sama skrbeti, joj, joj, joj!«. Ihte se je zrušila na divan in zakopala glavo v dlani. »Joj, joj, joj!« je še kar naprej hlípala — ko pa je v veži zaslišala korake in je Angela slednjič le prišla v kuhinjo, je Klara v trenutku pozabila na svojo bolezen in onemoglost, kot stekla mačka je skočila pokonci in se zadržla na sestro: »Le čakaj, le čakaj, ogenj je ugasnil, ti pa pohajkuješ okoli! Žival ti grda!

Lenoba smrdljiva! Gnoj! Zakaj pa misliš, da te redimo, a? Le čakaj, bom Lojzu povedala, ko bo prišel dmov, le čakaj, te bo namlatil, da boš kri scala!«

Teta Angela, ta tiha, v usodo vdana mravljica, ki je dan na dan od jutra do večera z blatnimi škornji in z raztrganim predpasnikom okopavala krompir, kidala gnoj, nastiljala živini, grabila seno in cepila drva, je nejevoljno zagodrnjala ob sestrinem izbruhu, a bolj zase, predse v brado, kot pa da bi se ji bila odkrito postavila po robu. In medtem ko je nalagala drva na ognjišče, je Klara s hudobnim pogledom sledila vsakemu njenemu gibu: »Kaj pa počneš? A si zmešana? Saj vidiš, da je premalo žerjavice za tako debelo poleno!« In čez čas: »No, ali zdaj gori? Ali je zagorelo? Ni? Saj sem vedela, saj sem vedela! Kjer mene ni zraven, ni nobeno delo opravljeno tako, kot je treba. Kaj se obiraš, razpihaj no žerjavico! Ali že gori? Še zdaj ne? Joj, ko bi jaz mogla, a misliš, da bi rekla tebi? Zmrznila bi lahko tukaj ob mrzlem šporhetu, pa se ne bi noben zmenil za to. — Joj, kakšna reva sem, kakšna reva sem, joj, joj, joj!« je spet zajokala, medtem ko se je Angela na vse kriplje trudila, da bi razplamtela ugasli ogenj. Kleče na kolenih je pihala v pepel, dokler se ji niso oči zasolžile od dima in od onemogle jeze nad svojo jezično sestro, ki bi ji vendar morala biti hvaležna, da poleg svojega opravi še vse njeno delo, ne pa da jo zmerja, kot da bi bila dekla pri hiši!

Ko se je nekega dne ustavil v vasi avtobus protituberkoloznega dispanzerja in so morali vsi vaščani na obvezno slikanje pljuč, se teta Klara ni potrudila peš tja, pač pa je ukazala Angeli, naj jo pelje z vozkom. Še zdaj vidim Klaro, kako v koc zavita sedi na pručki v vozku in vpije na Angelo kot kočijaž na svojega konja: »Daj, povleci! Hitreje, kaj se obiraš, zamudili bova pregled! Pazi, ne po šodru, saj me boš še v jarek zvrnila!« Ali pa: »Ježeš, avto nama pelje nasproti, povozil naju bo, zavij h kraju, slišiš!« In tako vse do vasi: kolesa presunljivo škrip-ljejo, Klara se zavija v koc in joče na vozku, Angela pa z vztrajnostjo in potrpežljivostjo tovornega živinčeta vleče ta občutljivi tovor in se ves čas v skrbeh ozira, da ne bi zapeljala v luknjo ali na kamen.

Ko je Fanika dopolnila devetnajst let, jo je zasnil osem let starejši Janez iz Znojil in pred pustom je bila ohcet. Tisto pomlad je teta Klara nenadoma povsem ozdravela. Deloma od sreče, ker se je hčeri izpolnilo tó, kar se ni moglo njej — namreč, da si je ujela moža, s čimer se je zacelila njena lastna življenjska rana, deloma pa zato, ker v očeh zeta, ki je kmalu postal nekakšen hišni bog in je s prestola vrgel prejšnjega hišnega boga — Argentinca Lojza, ni hotela veljati za nekoristno staro coprnico. Polena ji kar naenkrat niso bila več pretežka, tudi kavo je spet začela sama mleti v ročnem mlinčku, prala je, likala, šivala, plela na vrtu, tudi v štalo je šla in pomolzla kravo, česar se poprej za nič na svetu ne bi bila lotila, in z vozkom, s katerim jo je še pred pol leta v koc zavito Angela peljala na slikanje pljuč, je zdaj sama hodila v vas in iz trgovine vozila cele vreče moke, sladkorja in otrobov.

Vsa hiša je oživila v eni sami zapovedi: zet mora biti zadovoljen, zetu je treba v vsem ustreči in mu prebrati iz oči vsako željo, še preden jo izreče, kosilo mora biti na mizi takoj, ko se zet prikaže med vrati, kruh mora biti svež, tudi solnica ne sme manjkati, pa steklenica vina tudi ne. Še Argentinec Lojze, ki bi raje požrl kroto, kot da bi spregovoril prijazno besedo s svojima sestrama, čeprav sta ga malikovali kot božanstvo (in se ga hkrati bali kot hudič križa), ta odljudnež, ki je bil najsrečnejši, kadar je v ranem jutru sam kosil v senožeti in poslušal ptičje petje v gozdu, ali pa klepal koso za hramom in si žvižgal predse, ta molčeči in skrivnostni Lojze, za katerega nihče v vasi ni vedel nič drugega, kaj je petindvajset let počel v Argentini, kot to, da je bil »v rudnikih«, še on je zdaj kar gorel od nestrpnosti, da bosta s »ta mladim« zvečer skupaj sedla k mizi in se »po moško« pomenila o košnji, živini, pridelku, pa o zidavi nove hiše, ki jo je imel podjetni zet v načrtu. Prav zlahka se je sprijaznil z izgubo vodilnega mesta v hiši, in čeprav je pri obedih sicer zadržal častno mesto na čelu mize, mu zdaj niso nič več prvemu postregli, pa tudi največji in najlepši kosi mesa so se preselili na zetov krožnik.

Angela, tiha, skromna Angela, ki se ni poročila in ni imela otrok in za katero so na vasi dvomili, da se jo je po tistem usodnem dogodku v zgodnji mladosti sploh kdaj dotaknila moška roka, ta nesrečna ženska, ki je nihče ni maral in ni nihče govoril z njo, ker so jo imeli za grdo, neumno, počasno in nekoristno, čeprav je bila kar dobra šivilja, (mojim sestricam je ukrojila marsikatero oblekico, pa tudi meni je sešila nekaj srajčk), in je postorila vsa umazana dela na polju in v hlevu, je zdaj postala še bolj tiha in skromna in še bolj brez moči proti sovraštvu in preziru svoje starejše sestre, ki se je opiralo na to, da je imela Klara vsaj hčer — pa četudi nezakonsko — ki je pripeljala moškega k hiši in poskrbela za nasledstvo, ona, Angela, pa nič, razen svojih dveh pridnih, zgaranih rok. Njen položaj se je izboljšal le toliko, kolikor se je v zetovi navzočnosti Klara delala lepo in je ni več naglas zmerjala. Pa še to izboljšanje je bilo varljivo: če je ni zmerjala v njegovi prisotnosti, pa jo je toliko bolj v njegovi odsotnosti.

Kadar so bili pri hiši obiski in si je Angela predrznila spregovoriti kakšno besedo z njimi, jo je Klara pri priči utišala. »Bodi tiho, kaj boš ti!« je odmahnila z roko. »Molči, ko pa nič ne veš!« Ali pa jo je sunila s komolcem in nakremžila obraz v jok, s čimer je hotela sestri dopovedati, da bo vsa hiša ob ugled, samo da bo odprla usta. Če se je zgodilo, da kdo od gostov ni poznal razmerja sil v hiši in se je kar sam od sebe začel pogovarjati z Angelo, mu je Klara nestrpno vskočila v besedo: »Ah, pustite jo, saj nič ne ve!« — in se začela sama pogovarjati z gostom, Angelo pa poslala v kozolec po drva ali nakrmit živino v hlev.

Več kot petnajst let sem zahajal k Jezerniku in v vseh teh letih se ni zgodilo, da bi se bili sestre kdaj po sestrsko prijazno in zaupno pomenili. Nekaj skupnega pa sta vendarle imeli: obe sta se kot hudič križa

bali zunanjega sveta. Novice, ki sta jih lovili iz radia in časopisov, sta ju samo še utrjevali v prepričanju, da je njuna domačija še edino mirno zatočišče pred grdim svetom in njegovimi vojnami, nesrečami in naravnimi katastrofami. »Kako lepo je pri nas na deželi!« se je včasih zasa njala Angela. »Vse cvede, vse cvede!« se je navduševala Klara.

Moja potepuška, pustolovska narava ju je neprestano izzivala v njunem zakotnem podeželskem miru in neredko sem zanalašč pretiraval pri opisovanju nevarnosti, ki naj bi jih prestal na potovanjih po tujih deželah, morjih in gorah. »Jej, jej, jej!« sta ob mojih pripovedovanjih stokali moji tetki in si tako živo predstavljali vse, kar sem jima pripovedoval, da sta si kar oči zakrivali od groze in me gledali s tako osuplostjo, kot da sploh nisem več živ človek iz mesa in krvi, pač pa da stoji pred njima moj duh, ki je vstal iz groba, kamor me je že zdavnaj spravilo moje nevarno in lahkomišelnostno življenje. »Marija pomagaj!« sta vzdihovali in se križali. — In v tem sta si bili začuda složni, edino v tem si nista oporekali, da jo bom hudo skupil, če se ne bom kar najhitreje poboljšal.

Podjetni zet Janez je s Fanikino pomočjo pri Jezerniku že zdavnaj sezidal novo hišo, tudi elektriko je napeljal, in odkar so skozi grapo položili asfalt, se tudi na Klarine rože ne praši več s ceste. Samo da zdaj že dolgo ni več Klare, da bi skrbela zanje, pa tudi za mačke se nihče več ne briga. In odkar je zadnjo zimo umrla tudi Angela, je še zadnja krava iz hleva romala na živinski sejem v Grahovo, hlev pa je Janez preuredil v garažo. In tako najmlajši Jezernikov, desetletni Pavlek, hodi vsak večer s kanglico po mleko k sosedu Prangarju, prav tako kot sem jaz nekoč hodil k Jezerniku.

Stric Lojze, teti Klara in Angela pa ležijo zdaj skupaj pod cerkvijo na gričku med Kalom in Stržiščem, odkoder se odpira prelep razgled na pobočja Črne prsti, na Baško grapo in na Porezen tja čez. In stavil bi, da si tudi pod zemljo ne dajo mira in da Klara spet zmerja Angelo, češ da ji še na britofu dela sramoto, Argentinec Lojze pa obema obrača hrbet in si s prstjo maši ušesa, da ne bi slišal njunega vrišča.